

Separace sociálně silných

Postavíme mezi sebe oddělovací závory?

Luděk Sýkora

Článek přináší pokračování prezentace výsledků výzkumného projektu „Segregace v České republice: stav a vývoj, příčiny a důsledky, prevence a náprava“ (WA-014-05-Z01) podpořeného v rámci programu Výzkum a vývoj pro potřeby státní správy Ministerstva pro místní rozvoj. Dnešním tématem je separace sociálně silného obyvatelstva. To najdeme koncentrované především v tradičních vilových čtvrtích velkých měst.

Brno – Ivanovice

Příkladem jsou například Hanspaulka a Ořechovka v Praze nebo Masarykova čtvrť v Brně. V posledních letech se však staví mnoho nových rezidenčních lokalit, kdy v extrémních případech vznikají komunity uzavřené branou či závorou. Příkladem nových lokalit separace sociálně silných jsou Malá Šárka v Praze-Nebušicích a Brno-Ivanovice.

Malá Šárka v Praze-Nebušicích

Malá Šárka (asi 300 obyvatel) vznikla v polovině 90. let minulého století na východě městské části Praha-Nebušice (celkem 2700 obyvatel). Jde o relativně samostatné, separované sídliště 145 luxusních vil, dvojdomků a řadových rodinných domků spojené s komplexem Mezinárodní školy v Praze. Lokalita se vyznačuje mimořádně vysokým podílem vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva (65% v roce 2001), podílem domácností s osobním počítačem a připojením k internetu. **Bydlí zde převážně cizinci zastávající manažerské nebo diplomatické pozice.** Asi 35% tvoří občané původních 15 států Evropské Unie, 50% ostatní cizinci, zejména západní, ale také Asiaté a v poslední době Rusové. Asi 15% obyvatel jsou Češi. Značnou část domácností tvoří rodiny s dětmi, kteří se sem stěhují zejména kvůli Mezinárodní škole. Manželky většinou nepracují. Vzhledem k charakteru zaměstnání manažerů, jež se často stěhují, se **složení obyvatel Malé Šárky neustále mění. Lokalita má specifický režim.** Manažeři a diplomaté (muži i ženy) jezdí osobními auty do centra města. Minimum z nich využívá městskou dopravu. Každá rodina má k zajištění chodu domácnosti více aut. Manželky zaopatřují děti a zůstávají doma, popř. zařizují nákupy a služby. V dopoledních hodinách se v lokalitě vyskytují uklízečky, zahradníci, chůvy menších dětí. Roční režim se řídí harmonogramem Mezinárodní školy. Lokalita se od počátku července do poloviny srpna (v době školních prázdnin) prakticky vylidní. V této době také dochází k výměně obyvatel a opravám nemovitostí připravovaných pro nové obyvatele. Údržbu veřejných prostor, tj. komunikací, zeleně a parku obstarává akciová společnost Malá Šárka, jejímiž akcionáři jsou vlastníci nemovitostí.

Stejným způsobem je zajištěna i ostraha celého areálu.

Oddělené světy

Malá Šárka má samostatný vjezd z ulice Nebušická a s obcí Nebušice je propojena jedním dalším vjezdem na opačném konci lokality a několika průchody pro pěší. Z fyzického hlediska se tak **vyznačuje odděleností až izolací od zbytku obce.** Mezi obyvateli Malé Šárky a zbytkem Nebušic existuje vztah vzájemného ostychu, ale také ignorace. K přímému sousedskému kontaktu téměř nedochází, není zde zájem, natož úsilí. V Nebušicích tak žijí **dvě oddělené skupiny obyvatel s minimálním kontaktem mezi sebou.** Vzájemně si však nevadí. Většina starousedlíků je vůči Malé Šárce neutrální, vnímají ji jako svět sám pro sebe. Důvodem mála kontaktů je odlišný životní styl, jiný časový harmonogram dne i roku (v případě školy) a v neposlední řadě i jazyková bariéra. Určitou překážkou pro zlepšení vzájemné komunikace je jediný hlavní vjezd do lokality, který navíc na první pohled působí dojmem „chtěné separace“. **Fyzická separace sociálnímu oddělení nejen napomáhá, ale také zabraňuje případným konfrontacím.** Existují zde vedle sebe dva oddělené světy nejen s vlastním životem, ale i správou. Zcela nevyužitý je však potenciál, který přináší obyvatel Malé Šárky ve smyslu obohacení kulturní plurality.

V Malé Šárce jde o do určité míry naplánovanou a organizovanou dobrovolnou separaci západních cizinců do bezpečného prostředí, které se svým charakterem podobá lokalitám/komunitám budovaným pro „expatriots“ i na mnoha jiných místech naší planety. **Nevytváří se zde komunita v pravém slova smyslu, založená na dlouhodobých vazbách** mezi konkrétními lidmi a vztahu ke konkrétnímu území, ale komunita lidí podobných charakteristik, podobného způsobu života, jejichž lidský osud je momentálně v daném místě propojen lokalizací rezidence a školy jejich dětí a jimž v každodenním životě na místě pomáhá společná asociace vlastníků nemovitostí. Dalo by se možná hovořit i o ideálním případě řešení ubytování cizinců v manažerských po-

zicích migrujících v několikaletých periodách po celé zeměkouli.

Brno – Ivanovice

V Brně-Ivanovicích najdeme několik specifických útvarů vyznačujících se fyzickou a sociální separací zdejších obyvatel. Jde především o zcela uzavřené ulice, které jsou na jedné straně opatřeny posuvnými branami, k nimž mají přístup pouze rezidenti a na straně druhé je ukončuje vysoký plot s uzamčenou branou. Další typ lokalit představují **ulice s rodinnými domky opatřené označením soukromý majetek.** Na lokality v Ivanovicích bezprostředně navazují soukromé a částečně zahrazené ulice v obci Česká. Uzavření některých ulic přitom blokuje přímý přístup do některých lokalit v obci a zdejší obyvatelé se domů dostanou jen dlouhou objíždkou po nedostatečně zpevněných cestách. Soukromé ulice jsou přitom opatřeny zámkovou dlažbou, což vytváří **ostrý kontrast mezi ulicemi v soukromém vlastnictví a veřejně přístupnou a obslužnou komunikací.** Velkým problémem je nedořešená kanalizace, jež způsobuje praktické problémy, které následně pokrývají vztahy mezi obyvateli lokalit, starousedlíky a radnicí.

Širším kontextem rozvoje Ivanovic od poloviny 90. let minulého století byl zájem o bydlení v atraktivním prostředí na okraji Brna a zároveň dostupnost pozemků pro výstavbu rodinných domků od restituentů. V roce 2001 bydlela téměř třetina obyvatel Ivanovic v domech postavených po roce 1991. K ještě výraznějšímu rozvoji pak dochází od roku 2001. **Noví obyvatelé mění sociální charakter Ivanovic.** Zatímco v roce 1980 mělo vysokoškolské vzdělání jen kolem 10% obyvatel starších 15 let, v roce 2001 to bylo již více než 27%. Značná část nových obyvatel pracuje mimo Ivanovice, zpravidla v centrálních částech Brna a Ivanovice pro ně představují hlavně místo bydlení.

Neregulovaná výstavba

Separace do uzavřených a polozavřených soukromých obytných souborů však vznikla především **v důsledku chaotické a neregulova-**

Praha – Malá Šárka

Brno – Ivanovice

né výstavby, bez urbanistického konceptu, bez návaznosti mezi novou a starou zástavbou i mezi jednotlivými novými obytnými soubory. Stavělo se bez provázanosti a často při neexistenci základní technické infrastruktury (zejména kanalizace) a komunikací. Přístup samosprávy vedl k tomu, že si každý stavěl, jak chtěl.

Stavební firmy skupily a rozparcelovaly pozemky, nevypořádaly však vlastnické vztahy, napojení na technickou infrastrukturu, veřejný prostor a často zkrachovaly před dokončením výstavby. Svůj podíl na nepříznivé situaci nesou i jednotliví investoři, kteří často stavěli bez patřičných povolení. Z hlediska vlastnictví byly často komunikace součástí parcel jednotlivých domů, a tak město Brno a správci sítí nemohly vlastnický nevyřešenou strukturu převzít.

Jednotliví stavebníci rodinných domků často komunikaci stavěli sami a při snaze o snížení nákladů ji budovali v co nejmenší šířce. Ulicí nespĺňující základní šířkové parametry pak odbor dopravy města Brna nepřevzal, protože v minimální šířce vybudovanou komunikaci nelze obsloužit technikou. Ulice zůstala jako soukromá se závorou nebo posuvnou bránou. Současnou situaci do určité míry způsobila i posloupnost výstavby. Nejdříve se stavělo podél hlavní komunikace, aniž by se nechala rezerva pro přístup stavební techniky pro výstavbu ve vzdálenějším pásu. **Obyvatelé domů se nyní brání průjezdu stavební techniky a budoucích obyvatel domků.** Díky tomu, že ulice zůstaly soukromé a nebyly předány do vlastnictví obce, mohou se bránit velmi efektivně.

Ne vždy šlo o následnou reakci na nepříznivou situaci. Někteří stavebníci od počátku počítali s tím, že budou žít v uzavřené lokalitě za branou. V současnosti **mezi hlavní důvody uzavření patří obavy před zničením ulice a domů stavební technikou v případě výstavby v okolí.** Nermalou roli hraje i pocit bezpečí, zabezpečení majetku a pohybu dětí. Starousedlíci za jejich separaci vidí strach o vlastní majetky a to, že komunikace a sítě vybudovali z vlast-

ních peněz, za což může špatná koordinace výstavby ze strany úřadů. Jak **obyvatelé separovaných lokalit, tak starousedlíci se shodují, že k situaci nemuselo dojít,** pokud by byla důsledně dodržována pravidla územního rozvoje a výstavby.

Pokřivené vztahy

Lidé ze separovaných komunit jsou většinou se současným stavem spokojeni a nepřipouštějí si žádné negativní dopady fyzické separace svých domovů od zbytku obce na své okolí. Pociťují však **nevraživost ze strany starousedlíků,** určitou závist a předpokládají, že je starousedlíci pomlouvají. Negativně vnímají označování lokalit, v nichž žijí jako „Hollywood“, „Beverly Hills“ nebo dokonce „ghetto“. Sami však přiznávají, že jsou tak zaměstnaní, že **nemají čas se podílet na obecním životě a pohled starousedlíků změnit.** Někteří z nových vlastně se starou vesnicí a jejím způsobem života ani nechťejí mít nic společného a spíše svoji situaci vidí tak, že žijí v Brně a ne Ivanovicích.

Starousedlíci cítí fyzické i sociální oddělení separovaných od zbytku městské části, rozdělení obyvatel městské části podle příjmů a odlišného způsobu života, omezení volného pohybu po městské části ze strany majitelů ohrazených nemovitostí a následnou nepospolitost obyvatel. Negativně vnímají, že **obyvatelé separovaných lokalit se nezačleňují do života městské části,** nemají vztah k Ivanovicím a že zde často nemají ani trvalé bydliště. Zvyšování dopravy v obci a zánik „vesnického“ stylu života patří mezi doprovodné aspekty dále umocňující napětí. Nejvíce jsou starousedlíci naštvaní kvůli uzavřeným ulicím, které je omezují v pohybu.

Zatímco jsou nové lokality sociálně vyčleněné od starých Ivanovic, zdá se, že **uvnitř vytvářejí určitou pospolitost.** Ta je formována nejen nutností zabezpečit úklid ulice či kanalizaci. Mezi některými separovanými lokalitami však **existují i velmi napjaté vztahy,** a to tam, kde jedni blokují přístup druhým. Zvláštní problémem představuje vzájemný vztah mezi novou-

sedlíky z Brna Ivanovic a sousední obce Česká. Konfliktní vztahy jsou mezi těmi, kteří již postavili, a těmi, kteří si bydlení teprve staví. **Jednou vzniklý nepříznivý vztah pak přetrvává** a nevytváří vhodné klima pro případné odstranění fyzických překážek v území.

Problémové důsledky

Nepřístupnost území může být **kritická v případě potřeby rychlé záchranné pomoci, požáru či jiné důležité služby.** I běžné zásobování a obsluhování některých domů v blízkosti uzavřených lokalit nemůže probíhat po nejkratší cestě. Komplikovaná je údržba silnic a odvoz odpadků. Ulice vlastněné různými majiteli komplikují výstavbu a rekonstrukci silnic, kanalizace, veřejného osvětlení. Závozy a ploty přehrazující ulice jsou v některých případech i bariérami pro pěší. Ploty a brány komplikují spontánní potkávání se a komunikaci obyvatel vně lokality.

Některé ulice sice nejsou fyzicky uzavřené, ale jsou opatřené cedulemi s nápisem „**Soukromý majetek, vstup zakázán**“. Obyvatelé těchto ulic říkají, že sem kdokoliv může přijít a cedule se jen brání tomu, kdyby se někomu na jejich soukromém pozemku něco stalo. Ostatní obyvatelé však označení zákazu vstupu vnímají velmi negativně a do ulice nevstupují. Privatizace prostoru a jeho fyzická segmentace umocňuje rozdíly v životním stylu starousedlíků a nových obyvatel a vede v horších případech k nevraživosti a závisti a v těch lepších k vzájemné ignoraci.

Situace nemá snadné řešení. Dokončení výstavby rodinných domů, inženýrských sítí a komunikací může odstranit některé z příčin. Řešení je ale spíše na aktivním a stmelovacím přístupu místní samosprávy a na vzájemném se sbližování mladších generací díky podobnějšímu životnímu stylu a společenským akcím věnovaným především dětem a mládeži.

*Doc. RNDr. Luděk Sýkora, Ph. D.
Katedra sociální geografie a regionálního
rozvoje PF UK*